

Nina Perger

**Milica Antić Gaber (ur.): Ženske na robovih politike. Ljubljana, Sophia, 2011. 333 strani (ISBN 978-961-6768-31-3), 22,80 EUR**

V času, ko prevladuje govor o demokraciji, demokratičnih načelih pluralizma in enakopravnosti, ko prevladuje abstraktni koncept človekovih pravic, katerih prevod v konkretno realnost in dejansko enakopravnost postaja vse težji zaradi notranje praznosti samega koncepta, s katerim je mogoče upravičiti in legitimizirati tudi v svobodo drugega posegajoče pojave (sovražni govor v imenu svobode izražanja idr.), se zdi spolna enakopravnost že dosežena in v celoti urejena tematika, tudi s pomočjo kleejevskega vetra napredka, ki brez možnosti zgodovinske refleksije vleče stran od ruševin preteklosti v nikoli-doseženo končno stanje prihodnosti Paradižja: stran od zgodovinskih spominov, katerih simptomatika je ravno selektivno pozabljanje in ohranjanje, stran od stanja pred deklarirano spolno enakopravnostjo, od spominov na boje ženskih gibanj in žrtve, ki so kontinuirano pozabljane in zapostavljane – samoumevnost pridobljenih pravic leži v temelju njihove kontinuirane ogroženosti. V tem kontekstu je zbornik *Ženske na robovih politike* pomemben opomnik o zgodovini ženskih gibanj in ženskega političnega delovanja na ozemlju današnje Slovenije od samih začetkov, socializma, tranzicije pa do sedanjega stanja; predstavlja tisti moment, ko Kleejev angel na preseku sedanjosti pospravi krila in se sooči s preteklostjo, da lahko tlakuje novo pot v prihodnost, pot, ki ne bo tako begajoča in nepoznana – ne stran od preteklosti, temveč v preteklost za prihodnost.

Zbornik tako z govorom o ženskah v politikah oz. na robovih politike namerno pritisne na »zgrešeno tipko na klavirju« (str. VII) in tako opozori, da je »hram demokracije (še vedno) dobro zastražena, „moška trdnjava“« (str. 227), hkrati pa ponuja tudi nekaj (potencialnih) instrumentalnih ukrepov, s katerimi je oziroma bi bilo mogoče klavir končno zares uglasiti. Pri tem pa se na žalost osredotoča predvsem na ukrepe na makroravni, torej od zgoraj navzdol. Zbornik lahko beremo kot zgodovino ženske poti politične participacije z analizo glavnih socioloških dejavnikov, pri katerem se kot ena izmed glavnih preprek za povečano politično participacijo žensk izpostavlja družbena vloga ženske, a brez omembe potencialnih sredstev njenega redefiniranja: zdi se, kot da so se avtorice in avtor nekoliko sprijaznili s sicer precej močno zasidrano družbeno pozicijo ženske, ki zahteva trud redefiniranja tudi od spodaj navzgor. Z družbeno vlogo ženske (poleg drugih dejavnikov) verjetno lahko pojasnimo del ženskega odklonilnega odnosa do politike, od katere se pogosto »načelno« distancirajo zaradi njene »umazanosti« oziroma se vključujejo – kot pokaže prispevek B. Luthar in A. Trdina (str. 275–296) – prek javnega deklariranja iskanja in zagotavljanja višjega moralnega etosa politike, reševanja demokracije in lastne heroistične »težnje po pomoči drugim«, katere reprodukcijo ohranjajo in zahtevajo tudi množični mediji ter prevladujoče tradicionalno vzdušje javnega mnenja, ki pričakujejo in iščejo »ženski način« političnega delovanja (str. 276), temu pa se podrejajo tako politične stranke kot tudi ženske akterke.

Prvi del zbornika obravnava vstop žensk v slovensko politično areno ter vključuje tudi omembo pomanjkljivosti Francoske deklaracije o pravicah človeka in državljana, sprejete leta 1789, ki velja za temeljni kamen demokracije, saj izpelje transformacijo podložnika v državljana, v svojih vsebinah odsotnega pa negira obstoj ženske kot pravnega subjekta ter človeka na podlagi njene »čustvene narave in njenega materinskega poslanstva« (str. 3) – vsakršni poskusi delovanja v nasprotno smer so obglavljeni; kasneje, ko različna nacionalna gibanja favorizirajo »kvantiteto« pred »kvaliteto« (tj. razumskost subjekta moškega spola), pa so ženske hipokritsko prepoznane kot pripadnice naroda (a izvzete iz sfer političnega in pravic) – do te mere, kolikor so prisotne zgolj v dobredelnih dejavnostih začetnega izgrajevanja družbe. Ženski glas se torej

obrnava povsem instrumentalno, kot sredstvo za doseganje s strani moško določenih političnih ciljev, podobno pa lahko zasledimo tudi v kasnejšem obdobju, ko se zahteve po formalni enakopravnosti žensk in moških blokirajo s strani liberalcev – kot izpostavlja I. Selišnik (str. 21–40) – češ da so ženske pod vplivom katoliških strank oziroma moške avtoritete v figuri duhovnika. Ženska po splošni percepciji torej kljub vse pogostejšim strankarskim zahtevam po uvedbi volilne pravice žensk ni sposobna avtonomnega mišljenja. V ozadju namreč njena prepričanja vedno upravlja moški gospodar, tako razmišljanje pa se bolj »kultivirano« kaže tudi v obdobju socializma ob – s težavo realizirani – ideološki podpori spolni enakopravnosti.

V času socializma leta 1946 ženske sicer dosežejo zakonsko enakopravnost z eno izmed modernejših socialnih zakonodaj v Evropi, a prevajanje v konkretno realnost znotraj polja političnega je šibko (izjema je zastopanost žensk v mladinskih organizacijah) – problem realizacije pa je, ob zadostitvi zakonskih kriterijev enakopravnosti, reducirana na družbeno vprašanje, s katerim se politika ukvarja kvečjemu v mirnejših časih, ki skozi okno »dobro zastražene moške trdnjave« (str. 237) niso nikoli dovolj mirni. Ženski pa se medtem posebna ustava, ki presega vpliv zakonodaje, »piše doma« s strani moškega (str. 73). V tem kontekstu M. Jogan (str. 143–170) problematizira koncept tako imenovanega »državnega feminizma«, katerega osrednji del predpostavlja, »da je država v socializmu ženskam «dala» pravice« (str. 153). S tem se podcenjujejo dosežki ženskih gibanj, njihovih zahtev in politične participacije (npr. v okviru Antifašistične fronte žena) ter idealizira vloga države. Ob tem pa je treba misliti ideološko podporo države, ki rezultira v spremembah zakonodaje (1946, 1963 in 1974) v smeri enakopravnosti, kot polje, na podlagi katerega se lahko povsem legitimno zahteva izpolnjevanje ustavnih določb, kot pravno naslonitev za realizacijo enakopravnosti od spodaj navzgor. Hkrati pa je vprašljivo, koliko je tako imenovani državni feminizem sploh feminističen, saj vprašanje ženske politične participacije definira kot inferiorno družbeno vprašanje v kontekstu boja brezspolnega proletariata proti spolno nevtralnemu razrednemu izkoriščanju, torej v okviru širšega programa.

Do novega preloma v aktivaciji žensk je prišlo v 1970-ih, vzporedno z vzponom novih družbenih gibanj, ki so zajela polje civilne sfere in uživajo podporo ZSMS, a so zahteve ženskih gibanj in gibanj LGBT posameznikov in posameznic še naprej ostajale odrinjene. V obdobju tranzicije se je tako rojevala demokracija brez žensk, čeravno so prej omenjena alternativna gibanja, skupaj z ženskimi, poskrbela za bolj ali manj tekočo izpeljavo v demokratični režim, kljub ubujanju nacionalistične ideologije, ki je v imenu skrbi za narod in praznem fatalističnem strahu za njegovo »izumrtje« skušala omejevati ženske pravice (predvsem reproduktivne), ob hkratnih poskusih »redomestifikacije žensk« (str. 153). Spolna enakopravnost pa se je v tem duhu diskreditirala kot ostanek totalitarnega režima, balast, ki ga je treba na poti v demokracijo odvreči. Rezultat tega je proces, ki pravzaprav obuja rahle spomine na čas nastanka francoske Deklaracije o pravicah človeka in državljana (1789) in njene – v javnem spominu pogosto odsotne – »sestre«, tj. Deklaracije o pravicah ženske in državljanke iz leta 1791, ki je nastala kot odgovor na »nepopolno« prvo deklaracijo. Tudi poskus izpeljave tranzicije *brez žensk* je naletel na močno žensko defenzivo, tokrat v obliki močne zastopanosti v civilni družbi, ki je uspela ubraniti temeljne reproduktivne pravice žensk. V času tranzicije se je tako pokazala moč ženskih gibanj, mobilizacijska moč, ki jo premorejo, a moč, ki je večinoma zgolj reaktivna in defenzivna, kar je verjetno tudi ena izmed njenih glavnih pomanjkljivosti, saj so njihovi uspehi omejeni predvsem na reproduciranje *statusa quo* ob nevarnosti zdrsa, odvzema pravic, ni pa naravnana na korake naprej, torej na zahtevanje pravic, ki še manjkajo.

V končnem delu sledi analiza sodobnega stanja z izpostavitvijo vpeljave spolnih kvot za volitve v Evropski parlament ter za volitve na lokalni in nacionalni ravni. Ob tem se opozarja, da spolne kvote same po sebi ne prinašajo zelenih rezultatov, saj je njihov učinek odvisen tudi od drugih dejavnikov (pripravljenosti strank, obče politične kulture, volilnega sistema idr.). Tudi v Sloveniji je moč opaziti pozitiven vpliv spolnih kvot, a le na lokalni in nacionalni ravni, ki so percipirane kot drugorazredne volitve, medtem ko pri volitvah v državni zbor velja previdnostno

načelo »preživetja«: »Strankarski vratarji zato tu odigrajo svojo vlogo in ne sprejemajo tveganj z novimi in še ‚neznanimi/neuveljavljenimi‘ kandidaturami« (str. 239) – delovanje političnih strank se torej podreja volilnemu uspehu, ki ga pogojuje prevladujoče družbeno ozračje. Slednje se reproducira tudi s sodelovanjem žensk, ki se do določene mere podrejajo maškaradi spolov – kot eden izmed najvplivnejših dejavnikov za žensko politično podzastopanost se namreč izpostavlja njena (pre)obremenjenost z domačim delom, ki je po številu ur najvišja v Evropi, ob tem pa tretjina vprašanih žensk verjame, »da odločanje o delitvi dela poteka enakopravno« (str. 245). Pri tem se seveda lahko povsem na mestu sklicujemo na feministično geslo »zasebno je politično«, hkrati pa velja opozoriti tudi na izjavo V. Tomšič: zakonsko enakopravnost naj zagotavlja država, a dejansko si jo morajo ženske izboriti same, s pisanjem »svoje ustave« (kljub temu pa ne smemo podcenjevati pozitivnega vpliva sistemskih spodbud). Dokler se bodo ženske podrejele zahtevam po »ženskem načinu« eksistiranja, ki se ohranja in krepi v javnem tudi s samimi političarkami in drugimi družbenimi institucijami ter v zasebnem z »gospodinjami«, bodo tudi inferiorne, v javnem in zasebnem.

Kajti »ženski način« ne obstaja brez komplementarnosti materinskosti, čustvenosti, nežnosti, uvidevnosti na eni strani in njihovih nasprotnih plati, torej iracionalnosti, nezmožnosti presoje in izpeljane podrejenosti na področjih, kjer naj bi vladal (moški) Razum. To je opozorilo, ki ga v zborniku lahko nekoliko pogrešamo in ki nas na koncu pusti z nelagodnim občutkom viktimizacije ter nemoči proti omejujočim vplivom prevladujoče politične kulture, strankarske nepripravljenosti, volilnega sistema, družbene percepcije ženske ter njene vloge v zasebnosti in javnosti, ki v odgovor na vprašanje *Kaj lahko storimo?* pušča en sam odgovor: Čakamo.

David Preželj

**Gorazd Kovačič: Proti družbi. Koncept družbenosti pri Hanni Arendt in meje sociologije. Ljubljana: Založba Sophia, 2012. 209 strani (ISBN 978-961-6768-47-4), 17,80 EUR**

Vprašanja, ki z otroško neposrednostjo zadevajo same temelje določene discipline, so bodisi banalna bodisi provokativna. Avtor Gorazd Kovačič je prek filozofinje Hanne Arendt na provokativen način uspel usmeriti pozornost k temelju družboslovja – družbi nasploh. Prek izbranih del omenjene avtorice (*Izvori totalitarizma, Vita activa, O revoluciji, Rahel Varnhagen*) izpostavi njeno koncipiranje družbe in družbenosti, v sklepnem delu pa ponudi njegovo sintezo. Hanno Arendt je izbral, ker branje njenih del napeljuje k opustitvi intuitivnega pojmovanja družbe, ki kot nekakšna nevtralna, samoumevna podlaga služi za izhodišče opažanj bolj specifičnih problemov ali določenih zvrsti družb. Lahko bi se vprašali, ali tudi pri drugih znanostih obstajajo kakšne slepe pege na dnu paradigmatških zgradb. Ali imajo humanisti zadovoljliv odgovor na vprašanje, kaj je človek? Kadar smo soočeni z nestandardno rabo nekega pojma, lahko to prezremo kot idiosinkratičnost ali pa uberemo težjo pot in besedilo beremo ob predpostavki, da nam skuša povedati nekaj novega. Pri pojmu družbe Hanne Arendt slednji način zahteva opustitev predstav o neizogibni vpetosti v družbo, ki vedno že je, o družbeni determiniranosti in družbeni naravi človeka. Za razliko od aplikativne sociologije, ki ne dvomi, da družba obstaja in vrši vpliv na človeka, je za Hanno Arendt družba le eden od načinov bivanja. Družba je način inertnega bivanja, ki se dogaja, kadar se ljudje vedejo na ustaljene načine. Za teoretičarko pluralnosti, ki ima filozofske korenine v eksistencializmu, tako družba dobi svoje ontološko nasprotje v delovanju. Podružbljeni so zgolj tisti ljudje, ki se obnašajo družbeno, ljudje, ki jih je družba totalizirala. Tako zastavljeno pojmovanje družbe omogoči avtorju zavzeti kritično stališče do pojmov interakcijske sociologije, kot so družbena vloga, identiteta, družbena skupina